

LA FEBRE DE LA CONSTRUCCIÓ EN EL SEGLE XVIII: URBANISME I ARQUITECTURA EN EL COLLSACABRA¹

XAVIER SOLÀ COLOMER

Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca
Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines

*The enthusiasm for building in the XVIII century:
development and architecture in the Collsacabra region*

La Guerra de Successió Espanyola (1700-1714) tingué uns efectes destructors molt relatius en els edificis civils i religiosos del Collsacabra i els voltants. Algunes poblacions cresqueren espectacularment en persones i habitatges —l'Esquirol i Cantonigròs, a redós del camí ral, o Tavertet—, i altres s'estancaren —Rupit. Va caldre construir noves esglésies a Rupit i a Santa Maria de Corcó i recuperar els santuaris. La majoria de masos es van remodelar i embellir.

Paraules clau: Arquitectura barroca, casa, església, santuari, nucli urbà, masia, molí.

The War of the Spanish Succession (1700-1714) did not inflict great destruction of the civil and religious buildings in the Collsacabra region and its surroundings. Many towns increased in population and saw new house construction —l'Esquirol and Cantonigròs, which lay on the Royal Road, or Tavertet— but Rupit stagnated. It was necessary to build new churches in Rupit and Santa Maria de Corcó and to restore the sanctuaries. Most country houses were renovated and embellished.

Keywords: Baroque architecture, house, church, sanctuary, urban town, country house, mill.

Destructures modernes: després de la Guerra de Successió

El buidatge de la documentació notarial no ens ha aportat cap evidència destructiva important ocasionada per la Guerra del Successió a les poblacions i par-ròques del Collsacabra; és difícil creure que no fos anotat en cap ocasió algun testimoni o reparació per aquest motiu. És més, segur que van tenir més duresa les guerres de la segona meitat del segle XVII que enfrontaren les monarquies francesa i hispànica —tal com va passar al bisbat de Girona o coneixem a través del testimoni de Joan Guàrdia de l'Esquirol.²

1. Dono les gràcies a Abel Rubió i Rafel Ginebra per les seves generoses aportacions en l'elaboració d'aquest article.

2. SOLÀ, X. «Guerres, destrucció i saqueig del patrimoni eclesiàstic a l'època moderna: el bisbat de Girona (segles XVI-XVII)». A: BASSEGODA, B.; GARRIGA, J.; PARÍS, J. (ed.). *L'Època del Barroc i els Bonifàs. Actes de les Jornades d'Història de l'Art a Catalunya. Valls, 1, 2 i 3 de juny de 2006*. Barcelona, 2007, p. 471-492. ALBAREDA, J. «Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers». *Recerques*, 20 (1988), p. 151-170; DANTÍ, J. *Aixecaments populars als Països Catalans 1687-1693*. Barcelona: Curial, 1993; i PLADEVALL, A.; SIMON, A. *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII. Segons el «Diari» de Joan Guàrdia, pagès de l'Esquirol i altres testimonis d'Osona*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1986.

Podem estar segurs que el gran moviment de tropes per aquestes contrades, sobretot les que seguien el camí ral Olot-Vic, tingueren les seves repercussions, tal com ha estudiat per a la Garrotxa Miquel Puig.³ A més, disposem dels magnífics testimonis dels hereus del mas Quatre-cases de Pruit, Joan, Vicenç i Francesc, que relataven els fets en primera persona ocorreguts entre 1696 i 1812.⁴ El pas dels exèrcits, la demanda o destrucció de collites i els allotjaments militars durant els anys de la guerra van ressentir les ja delmades i precàries economies locals i domèstiques. Potser és per aquest motiu que trobem que els censals esdevenen omnipresents al llarg del segle XVIII a l'hora d'efectuar qualsevol tipus de transacció, des de la compra de cereal, draps o bestiar fins a despeses més grans, com la compra d'una casa o d'un terreny per edificar. Tal com assenyala Pierre Vilar, el redreçament demogràfic i econòmic va ser molt ràpid, malgrat les conseqüències polítiques adverses imposades per Felip V.⁵

Població i poblament urbà i rural

L'hàbitat dispers del Collsacabra es manifestava a través de pairalies i cases de pagès grans i petites, repartides o escampades per arreu de l'altiplà.⁶ Mentrestant, la concentració urbana es reduïa en uns pocs nuclis rurals: l'Esquirol, Tavertet i Rupit. Sant Julià de Cabrera, Sant Bartomeu Sescorgues i Pruit disposaven d'habitatges concentrats minúsculs. Alguns d'ells s'havien format entorn de la sagrera o cellera medievals: Santa Maria de Corcó —però sense un nucli concentrat evident—, Tavertet o Sant Vicenç de Susqueda. És més, encara en els establiments del segle XVIII, a Tavertet i Susqueda s'esmenten cases dins les seves sagres i/o celleres, on el topònim s'havia fossilitzat. A Susqueda, ara sota l'aigua, hi havia cases amb dates a les llindes: cal Teixidor (1729), can Gamorra (1751) i can Sabaters (1751).⁷ Mentrestant, n'hi ha d'altres que estan naixent i ampliant-se en els segles moderns: l'Esquirol i Cantonigròs.

Les visites pastorals des de finals del segle XVII —el 1687 per part del bisbe Antoni Pasqual— fins al darrer quart del segle XVIII —el 1771 amb el bisbe Bartolomé Sarmentero— donen una visió clara i diàfana de les parròquies del Collsacabra, per haver-les percebut i trepitjat personalment: el predomini de l'hàbitat dispers per sobre de l'hàbitat concentrat i, al mateix temps, un paisatge altament humanitzat i poblat. Aporten censos sobre les ànimes de comunió i el nombre de cases que poden comparar-se —amb molta cautela— amb els censos municipals

3. PUIG, M. *Causa olotina. Els olotins i la Guerra de Successió*. Olot: Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot i Arxiu Comarcal de la Garrotxa, 2014. Vegeu altres títols més generals: ALBAREDA, J. *La Guerra de Sucesión de España (1700-1714)*. Barcelona: Crítica, 2014; ALBAREDA, J.; ESCULIES, J. *La guerra de 1714. La clau catalana d'un conflicte mundial*. Barcelona: Proa, 2014; TORRAS i RIBÉ, J. M. *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona: Rafael Dalmau, Editor, 2005.

4. GINEBRA, R. *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona*. Vic: PEO, 2005, p. 121-233.

5. VILAR, P. *Catalunya dins l'Espanya moderna. Recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals*, vols. 1 i 2. Barcelona: Edicions 62, 1973 (1964), p. 423 i s.

6. PARÉS, Q. *La despoblació rural i les masies del Collsacabra*. Barcelona: Fundació S. Vives Casajuana, 1985.

7. PLADEVALL, A.; VIÑOLAS, E. *Susqueda. La història submergida*. Girona: Ajuntament de Susqueda i Diputació de Girona, 2009, p. 104.

de Campoflorido de 1717 i el de Floridablanca de 1787.⁸ De les dades eclesiàstiques, podem extreure dues conclusions entorn dels dos grans nuclis de població: Rupit - Sant Joan de Fàbregues es manté pels volts de les 100 cases i baixen els feligresos fins als 539, i creix enormement Santa Maria de Corcó - l'Esquirol, que passa de 86 a 200 cases, i 900 ànimes. En tercer lloc trobaríem Vilanova de Sau, Tavertet i Sant Martí Sescorts. Contradictòriament, els censos de població estatals situen un gran creixement a Tavertet (de 183 a 482 habitants) i Vilanova de Sau (de 513 a 893 h.), mentre que Rupit es manté (de 426 a 432 h.) i creix lleugerament l'Esquirol (de 1.040 a 1.097 h.).

Les visites pastorals coetànies es fan ressò d'aquest creixement. El bisbe Pasqual és el primer a parlar-ne el 1687 a Tavertet, quan va dir que la seva església «no és capàs pera que tots los parrochians pugan, en los dies de festa, oir lo Sant sacri de la missa; exortan y amonestan als habitants desta parròquia que quant pugan examplar esta iglésia fent la capella de Sant Isidro que tenen intenció de fer», i efectivament, segons el llibre d'obra, el mestre Francesc va realitzar aquesta capella.⁹ I successivament tots els bisbes del set-cents, entre els quals destaquen Ramon de Marimon —entre 1721 i 1744— i Manuel Muñoz —de 1744 a 1751— hi insisteixen. A la Vola, el 1723 es demanava «al comú y particulars desta parròquia se esfòrsian en quant sia possible a contribuir per ampliar la iglésia», i a Sant Martí de Querós digué que «la iglésia sia poch capàs per lo número de persones de ques compon esta parròquia»,¹⁰ i que, per tant, s'havia d'ampliar. A Tavertet, el 1744 es feia una teulada totalment nova, un ràfec i un nou comunidor —tal com explica el llibre d'obra—, fruit dels manaments de la visita de 1741.¹¹ A Sant Llorenç Dosmunts hi insistia en tres ocasions —1723, 1734 i 1741—, i en la darrera vegada manava als seus habitants «tingan arreplegats y junts los materials per fer-la nova o ampliar-la de modo que sia capàs de estar-ho còmodament y sens estretura y angústia los que regularment assisteixen a oir missa en ella».¹² Potser per aquesta insistència sabem, almenys, que es va fer una nova sagristia el 1747, tal com indica la llinda de la seva porta, i que s'havien fet petites obres anteriorment promogudes pel bisbe Pasqual: la rectoria (1686) i el pedró (1697). Les capelles que s'adossen a l'estructura del temple poden considerar-se, gairebé per igual, nous espais on encabir més feligresos, i elements per introduir una devoció, tal com es va fer a Sant Martí Sescorts (després d'una primera ampliació el 1771, segons la llinda d'una finestra, i amb la capella del Roser el 1776), i amb les capelles del Sant Crist a Sant Julià de Cabrera (1783) i a Sant Romà de Sau (1786).

8. SOLÀ, X. *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*. Tesi doctoral inèdita. UdG, 2005, vol. I, p. 678-685; SOLÀ, X. *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1585-1800)*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (UdG) i Documenta Universitaria, 2008, p. 245-251, i VILAR, *op. cit.*, vol. III, p. 161-162.

9. AEV, 1221, Visita pastoral a Tavertet, 1687, f. 581 i AEV, Arxiu Parroquial de Tavertet, G/1 (1682-1770), s.f.

10. AEV, 1224, Visita pastoral a la Vola, 1723, f. 279v, i AEV, Visita pastoral a Querós, 1223/1, 1741, f. 265v.

11. AEV, 1223/1, Visita pastoral a Tavertet, 1741, f. 275r.

12. AEV, 1224, Visita pastoral a Pruit-Sant Llorenç Dosmunts, 1741, f. 277r.

Velles i noves parròquies

El Concili de Trento va adonar-se de la importància de la parròquia atenent als canvis de creixement demogràfic modern i la dimensió pastoral que comportaven; però aquest criteri no es va aplicar fins al segle XVIII, quan a molts fidels els era difícil accedir a l'església ja fos per la distància o per les condicions del terreny.¹³ Això va repercutir en la unió de parròquies —algunes sufragànies van passar a dependre d'altres—, en va crear d'altres —i va comportar la necessitat d'alçar nous temples en espais urbans que no en tenien o no eren prou grans— o es van eliminar les incòngrues.¹⁴ Sens dubte, el primer cas que crida l'atenció és la parròquia rural de Sant Joan de Fàbregues, amb l'església com a centre i una població totalment escampada, i la seva sufragània, Sant Miquel de Rupit, amb una població concentrada en una vila. Un canvi de parroquialitat que no es donaria fins al 1878.

Un segon cas ens il·lustra el fracàs en l'intent d'unio de dues sufragànies, Sant Miquel de Soreros —que depenia de Tavertet— i Sant Bartomeu Sesgorgues —de Sant Martí Sescorts—, i la conversió de Sant Bartomeu en parroquial.¹⁵ Sarmentero, després d'un estudi de camp, va elaborar un *Quaderno que contiene las Rectorias que tienen sufragania con la expresion de la distancia de las casas de pueblo y masias. Año 1771*, on s'indicaven els punts claus per erigir una parròquia —nombre de feligresos i habitatges, distància respecte a la parroquial, valor econòmic d'aquesta parròquia i residència del rector/vicari. Alarmat per aquests canvis, el pagès Josep Subiranas, hereu del mas Subiranas de Soreros, va escriure al bisbe de Vic explicant-li els perjudicis d'haver d'acudir a Sesgorgues —«mal camino con ryo intermedio que muchas veces impide el paso»—, i suggereix la idea «que fuese exigéndose una iglesia nueva en el centro de ambas sufragáneas, común a los de San Miguel y San Bartolomé».¹⁶ Cap d'aquests projectes no es va portar a terme. Els veïns i parroquians de Sesgorgues, per intentar resoldre-ho, van demanar al bisbe, el 1774, poder construir una capella a la Mare de Déu del Roser, una manera simple i còmoda d'ampliar una església i implantar un devoció moderna.

Manteniment, reforma i reparació dels vells temples

Durant el segle XVIII, molts dels edificis parroquials es van haver de modificar, transformar o simplement, mantenir —i no era pas una tasca fàcil o barata. Tot això era fruit de la seva vellesa o decrepitud, les inclemències meteorològiques, la poca qualitat dels materials, els robatoris i el vandalisme, etc. En paral·lel a l'afany constructor, trobem insistents amonestacions pastorals referents al deficient estat

13. GIRBAU, V. *Església i societat a la Catalunya central. El bisbat de Vic a l'època del bisbe Veyan (1784-1814)*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya - Editorial Herder, 1996, p. 30; PUIGVERT, J. M. *Església, territori, sociabilitat (Ss. XVII-XIX)*. Vic: Eumo Editorial i Universitat de Vic, 2002, p. 38-39, i SOLÀ, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana...*, op. cit., vol. I, p. 529-531.

14. SOLÀ, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana...*, op. cit., vol. I, p. 539-541.

15. PLADEVALL, A. «Sant Bartomeu Sesgorgues, Sant Miquel de Soreros i Sant Vicenç Sarriera». *Ausa* [Vic], VII (1972-1974), p. 330-352.

16. SOLÀ, *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana...*, op. cit., vol. I, p. 542-546.

material dels temples —dins la *visitatio rerum* tridentina—, que ja detecta Pasqual, i que continuen amb zel Marimon i Muñoz entre 1685 i 1751.¹⁷ I encara podem apuntar que tot seguit després de la construcció o reparació dels edificis venia la contractació de retaules, l'adquisició d'objectes i robes litúrgiques, l'equipament de mobles o la fosa de campanes.

A l'església de Sant Joan de Fàbregues hi mancava llum. L'església romànica havia quedat fosca —com la majoria d'esglésies altmedievales, i la despesa en cera era enorme— i els seus murs massa gruixuts no es podien foradar sense el perill d'enfonsar-se. En algun moment de la primera meitat del segle XVIII el creuer es va cobrir amb un cimbori de trompes còniques i un tambor octogonal rematat per una llanterna, la qual permetia una il·luminació zenital. És evident que el seu pes excessiu va començar a esberlar les parets, i s'hi van haver d'afegir reforços laterals, fins que el 1749 es manà treure «lo contrafort hi ha, pues per domasiat tort, ha romput lo corsé de tots costats y ho faran més estret que no era».¹⁸ El 1770, els reforços d'aquesta llanterna van suposar la supressió de l'absis central, la construcció d'un presbiteri quadrat i un campanaret a l'extrem sud-oest de la nau. La queixa del bisbe Sarmentero anava adreçada, precisament, als professionals de la construcció: «lo llantarnó amanasa pròxima ruïna per las notables esquerdas que en ell se reabran, per lo que prevenir y evitar los danys que de ella podrian seguirse, manam fassen luego visurat dit llantarnó per persona hàbil e intel·ligent y que per lo cas de judicar-se proxima la ruïna executian luego las providèncias convenientes per evitar dits anys».¹⁹

A Falgars, el 1723 mana emblanquinar l'església amb calç per dins i per fora, una mesura que s'aplicà successivament a quasi totes les parròquies del bisbat. A Sant Martí Sacalm, després de la visita de 1728, segons consten les despeses en el llibre d'obra, es va arreglar la teulada (1729) i s'emblanquinà l'interior (1730-1731); llavors, per què deu anys després es torna a demanar el mateix? A la Vola, el 1746, mana que «regonegan la teulada y fassan mirar si és de perill la esquerda té la jàssera manté la teulada» de la capella del Roser i «acomoden las goteres hi ha y refassan lo rech trahent la terra y herbes hi ha tras la capella».²⁰ A Sant Bartomeu Sesgorgues, i de forma semblant a Sant Martí Sescorts, el 1749, mana treure les herbes de les parets i la teulada i canalitzar l'aigua, perquè la humitat estava consumint l'edifici. A Sant Joan de Fàbregues, després d'una primera advertència, insisteix el 1753 i el 1770, dient que «haviendo hallado la yglesia parrochial con las paredes destrozadas y negras mandamos a los obreros que la reconozcan y compongan».²¹

17. Un fenomen que es dona en paral·lel a Girona, amb els bisbes Miquel J. Taverner i Josep de Taverner, oncle i nebot, successivament entre 1700 i 1724, i que els alarma fins al punt d'emetre uns urgents edictes correctius.

18. AEV, 1223/1, Visita pastoral a Sant Joan de Fàbregues, 1749, f. 746v.

19. AEV, 1233, Visita pastoral a Sant Joan de Fàbregues, 1770, f. 121v-122r.

20. AEV, 1223/1, Visita pastoral a Sant Andreu de la Vola, 1746, f. 510v.

21. AEV, 1227, Visita pastoral a Sant Joan de Fàbregues, 1753, f. 77v-78v.

Els nous temples de Pruit, Rupit i Santa Maria de Corcó

La visita pastoral de 1601 a Pruit ens revela que el temple de Sant Andreu amenaça ruïna i per manca de mestres d'obres no és possible reparar-lo. En les visites posteriors —del segle XVII—, ja només es parla del mal estat de la teulada, cosa que fa entendre que es va arreglar o refer, si més no provisionalment. La rectoria, annexa a l'església, es va construir el 1698.

És en el segle XVIII que s'hi porten a terme obres de gran envergadura en una església ja tronada. Són uns treballs que comencen a la primera dècada, amb la construcció de les capelles més pròximes al presbiteri, a banda i banda, amb dates inscrites de 1700 i 1715, per iniciativa de l'obreria i la parròquia, i sense intervenció episcopal. Joan Quatrecases, un dels obrers junt a Miquel Alou i al rector Josep Solà, va anotar en el seu dietari que l'abril de 1703 s'havia decidit «fer un partit de iglésia per estar mal disposada y éser les parets no molt bonas».²² Pretenien refer la part més vella i construir una part nova, encarregant les obres al mestre Francesc Font, de Manlleu, cosa que es fa palesa en una de les finestres de la sagristia amb la inscripció «A 2 SETEMBRE 1703». Quan el 1710 el bisbe va visitar la parròquia es va trobar una doble sorpresa quan va veure, per bé, «que la present parroquial iglésia de Sant Andreu de Pruit se va construint y fabricant de nou», i per malament, que s'ha aturat de cop, «per algunas causas poch del servey de Déu Nostre Senyor haurian quedat entibiats llurs ànimes que tant affectes y apassionats estaven a la fàbrica de dita iglésia».²³ Aquesta empenta inicial es degué estroncar per desavinences entre els parroquians, per manca de diners o per la guerra, però es reprenia a batzegades.

A les visites de 1723, 1734 i 1746 es mana cobrir l'últim tram de volta de l'església i enderrocar el campanar. Per acabar, el 1791 el bisbe Veyan es troba una situació similar a la de cinquanta anys enrere: «Respeto de que ha muchos años que está parada la obra de la construcción de esta yglesia, que presenta un aspecto bastante raro e incómodo con la mitad de la fábrica nueva y la otra mitad de la antigua. Y que se procede con mucha lentitud en la construcción del retablo, exortamos a los parroquianos, supuesto no les falta posibilidad y caudales a que se dediquen con toda actividad en concluir un y otro objeto tan agradable a los ojos de Dios».²⁴ Aquesta és la lacònica descripció que en va fer l'excursionista Artur Osona el 1888: «La iglésia és de construcció moderna, exceptuant lo portal y chor que són romànichs, que és tot lo que resta de la petita iglésia primitiva de Pruit».²⁵

La segona església en construcció, cronològicament parlant, és la de Rupit. A diferència de Pruit, que és un temple modest, reformat sobre una vella estructura, Sant Miquel de Rupit serà un edifici immens i espectacular —que tant alaba el

22. GINEBRA, *op. cit.*, p. 152.

23. AEV, 1223/1, Visita pastoral a Pruit, 1710, f. 44r.

24. AEV, 1236/1, Visita pastoral a Pruit, 1791, f. 323v. Vegeu exemples d'obres que s'allarguen en el temps a GIRBAU, V. «El bisbat de Vic (1783-1815): anàlisi de les visites pastorals». A: FIGUEROLA, J. (dir.). *Osona i Catalunya al segle XIX. Estudis d'Història*. Vic: Eumo, 1990, p. 56.

25. OSONA, A. *Guia itineraria de las serras de Collsacabra y de la Magdalena*. Barcelona: F. Altés, 1888, p. 54.

Església de Sant Miquel de Rupit a principis del segle XX.

canonge Ramon Corbella—,²⁶ apte per al nombre d'habitants però excessiu per ser una església sufragània. Un cop acabada quedarà encara més clara la diferència entre l'església de la vila —Rupit— i l'església de pagès —Sant Joan de Fàbregues. Tot i ser una església de nova planta, tenia el condicionant de l'espai i el lloc que estrenyien la superfície i la visibilitat: entremig de les cases, a dreta i esquerra, el carrer estret a davant, i per darrere el penya-senyat i el cementiri o fossar.

L'origen de la nova construcció sembla ser l'estat d'abandó, segons indica la visita de 1723: «per quant esta iglésia està sens bóveda y ab sola teulada, de que se segueix umplirse de aygua, axhortam al comú y particulars desta vila, que desde luego aprofitian los medis per posar-la en bona forma».²⁷ I així es va començar a moure la maquinària. La iniciativa la van portar els regidors de Rupit Joan Vinyals, Miquel Closells, Pere Mas i Joan Sala, amb el permís del marquès, que va acceptar una primera proposta dels mestres de cases de Vic Josep Morató i Pere Anglada, el 24 d'agost de 1729, tot seguint el llenguatge estilístic classicista que havien desenvolupat a l'església dels Dolors de Vic poc abans (1724-1728). Pocs dies després, el 3 de setembre, es van presentar a la vila els mestres de cases de Girona Simó Ferrer i Bernat Hom, amb un descompte o millora del preu del contracte, mentre que les característiques formals eren les mateixes. Josep Morató i Pere Anglada van reaccionar i van presentar, el 29 de novembre de 1729, un plec de queixes contra els mestres de cases gironins i un nou preu a la baixa, que els regidors de Rupit van acceptar. Així doncs van començar les obres, tot i les dificultats econòmiques, aquell mes de desembre.

Sabem que l'església avançava lentament, però sense interrupcions, quan va rebre una injecció de diners del testamentari del prevere de la vila, Joan Roquer, el 27 de gener de 1730, que llegava «a la obra de la iglésia de Sant Miquel, a obs de la edificació de ella a la que de present se està treballant, cent cinquanta lliuras barc., pagadores ab tres iguals pagas, fahedoras la primera en lo primer plasso del preu fet que de aquella se ha donat, la segona en lo segon y la tercera en lo tercer respective pllassos de dit preu fet».²⁸ Aquesta és la deixa més gran que hem localitzat, al costat de petites quantitats que no superen les 10 lliures, que va adreçada a l'obra, a les confraries de la Minerva i del Roser o al bací del Sant Crist. A continuació se signaren uns censals, pel març de 1730, que van aportar noves quantitats de diners i van fer avançar les obres. El 6 de maig els obrers es queixen d'una casa que els fa nosa, contigua a l'església, propietat dels moliners Castellet, que els la venen per 250 lliures i 15 sous, un preu que consideren excessiu. Per això l'obra i els regidors els n'ofereixen 50 lliures, i venen un censal del mateix preu i quantitat al prevere Josep Sala, beneficiat de Sant Joan de Fàbregues. Un darrer cop de sort el tenen el setembre de 1730, amb el llegat de Joan Closells, teixidor de llana de la

26. CORBELLA, R. *Notes inèdites per a una guia del bisbat de Vich, escrites pel Canonge Mn. Ramon Corbella*, s.d., p. 19: «La portalada d'aquesta església, talment obra de ciclopes, ses cantonades i campanar, els llindars, empit i brancalades de portals i finestres de moltes cases particulars són manifestacions esplèndides de l'abundància de pedra del país i bona qualitat de la mateixa, resultant de sa aplicació construccions macisses i de senzilla elegància».

27. AEV, 1224, Visita pastoral de Sant Joan de Fàbregues, 1723, f. 286r.

28. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, Llibre de testaments i inventaris, 1716-36 (1.055), [1730, gener, 27], f. 87v.

vila d'Amer, fill de Rupit, que diu que, per la pietat que té a Sant Miquel i al nou temple que s'està construint, llega els arrendaments de dos anys de dues cases que té a la vila de Rupit —la casa de Bonaventura Felip i la casa vella d'en Felip. No tenim altres dades que ens indiquin l'acabament de l'edifici.

Molt pocs anys després, l'església va presentar greus defectes de construcció. La cúpula del creuer amenaçava de caure, segons es desprèn de la visita de 1783.²⁹ Tot plegat no és més que la conseqüència de la rebaixa del preu en el tercer projecte, que ens fa pensar que degué baixar la qualitat dels materials i dels treballs, atacant un dels punts més dèbils, la coberta.

La tercera església a fer-se és la de Santa Maria de Corcó - l'Esquirol.³⁰ Té la particularitat de ser una església de nova planta, en un procés de construcció que s'allarga un parell de centúries, pel fet d'enfrontar, dins la parròquia i en el marc de l'església, dos grups socials ben diferenciats: els petits nobles i pagesos de la vella parròquia de Corcó i els artesans, negociants, traginers i comerciants del nou nucli urbà de l'Esquirol, esdeveniments que es poden resseguir en totes les visites pastorals. Malauradament va ser destruïda durant la Guerra Civil, excepte el campanar.

L'església de Corcó, a l'època moderna, s'estava quedant petita per a una població creixent, i començava a quedar lluny dels habitants del barri que s'estava alçant en el camí ral. El bisbe Magarola ja en feia esment el 1633, però les obres de la nova església no s'iniciaren fins cent anys després.³¹ La visita de Marimon, el 1723, ens indica l'avenç de les obres de la nova església de l'Esquirol, però que continuaven aturades en la de 1742: «Perquè ab més brevedat puga conclourer-se la obra de la iglésia que està comensada, donam facultat per desfer las capellas de Sant Genís y la de Sant Jaume y Sant Roch; la una de las quals amenassa ruina y la altre no és capàs per ohir missa lo poble y aprofiten la pedra, fusta y demés ques puga per la nova iglésia, ben entès que en ella fassan dos capellas baix las mateixas invocacions».³² El motiu queda clar en la visita de 1749, quan afloren les desavinences que es manifesten en la col·locació interessada dels bancs: «Havent vist, no sens bastant dolor, que la magnífica obra de la iglésia que se emprengué per glòria y culto de Déu, y se trobava ja en bon estat, ha pogut la astúcia infernal del dimoni embarrassar-la, logrant sembrar cisanya y discòrdia en los devots zelosos de esta parròquia, y aventnos informat del principi progrés y estat de esta divisió, no podent menos de providenciar sobre tant important assumpto en que se interessàs lo divino culto, la decència dels ministres del altar y la quietut

29. AEV, 1235, Visita pastoral de Sant Joan de Fàbregues, 1783, f. 59r.: «Per quant visitant la iglésia de Sant Miquel de Rupit havem reparat los perills en que està la mitja taronja; puix segons relació de personas intel·ligents entre las ruinas del referit edifici: a fi pues de obviar tals y tant temibles perills, manam als obrers, regidors y demés convinga que, dins sis mesos comptadors des del dia de la publicació en avant, reparian, fortifiqian y adornian lo referit edifici».

30. Una primera aproximació la trobem a PLADEVALL, A.; COLL, F. X.; SERRA, A. *Història de la parròquia i poble de Santa Maria de Corcó*. Vic: Santa Maria de Corcó / L'Esquirol, 2002.

31. AEV, 1218/1, Visita pastoral de Santa Maria de Corcó, 1633, f. 299v.: «la yglésia parroquial precisa necessitat de engrandir-se y ampliar-se per la numerositat de poble que de dins a esta part ha multiplicat de manera que avuy còmodament no pot assistir en dita yglésia».

32. AEV, 1224, Visita pastoral de Santa Maria de Corcó, 1723, f. 289r.

y bé de las ànimas; y tenint present com a molt justificadas las providèncias que nostre digníssim antecessor prengué en aquest important assumpto, las que si se aguessen observat y mantingut sens dubte se auria lograt ja algun adelantament, no havent tingut affecte algun favorable lo averse en temps del sede vacant alterat concedint las preheminèncias de banchs; puig açò que aparexia los avia de empenyar en lo obsequi y servey de la iglésia se experimentà lo contrari: per tant, encara que deuram segons los informes del conveni ab que se començà esta empresa y dels inconvenients que se han seguit de no observar-se, llevar del tot las preheminèncias de banchs en la iglésia; no obstant sens aprobar-las per ara las dissimularem, però serà sols per espay de 8 mesos, dins dels quals deuran continuar la obra de la iglésia, proseguint per lo més necessari de sagristia y paviment de la iglésia y si passat aquest termini no se agués pres providència pera continuar fins a la deguda conclusió, cessaran ditas preheminèncias. Y respecte de que molts no volen hi haja preheminèncias en la conrregut, zelosos a sa fàbrica y se pot témer que se retragan de continuar esta bona obra, vehent que altres gosan aquest honor que se deu als obsequis y serveys que se fan a las iglésias peraque se logri la unió y concurs de tots, poden de liberas lo medi de conveni més proporcionat (per lo cas en què nos resolgam) a permètrer preheminèncias en la iglésia, segurs de que trobaran tot nostra gràcia y aprobació en quant permetia la equitat y justícia».³³ Aquestes topades continuen en les visites de 1751 i 1752, a les quals va acudir expressament el bisbe per resoldre-ho. Resumint, en elles, primer, mana treure tots els bancs, escambells i banquetes fóra de l'església, i que no es tornin a entrar fins que no s'acabi l'església, i segon, «para acelerar esta obra, ordenamos y mandamos que todos, así eclesiásticos como seculares, pobres y ricos, concurren según su posibilidad y medios a dicha fàbrica, concediendo a este efecto el que puedan trabajar en los días de fiesta y 40 días de indulgencia a todos los que concurren con alguna limosna».³⁴ Aquest cas tingué un efecte immediat: entre 1753 i 1760 el comú es va reunir —en tenim la llista dels assistents— i van pagar les obres que havien realitzat el mestre de cases Joan Bach i el mestre fuster Joan Viladecans, del poble de l'Esquirol: pavimentar el creuer, arreglar la teulada, acabar el cor, arreglar la volta de l'altar de Sant Miquel i fer el padró, que costaria 250 lliures, i acabar el campanar, que valdria 1.000 lliures.

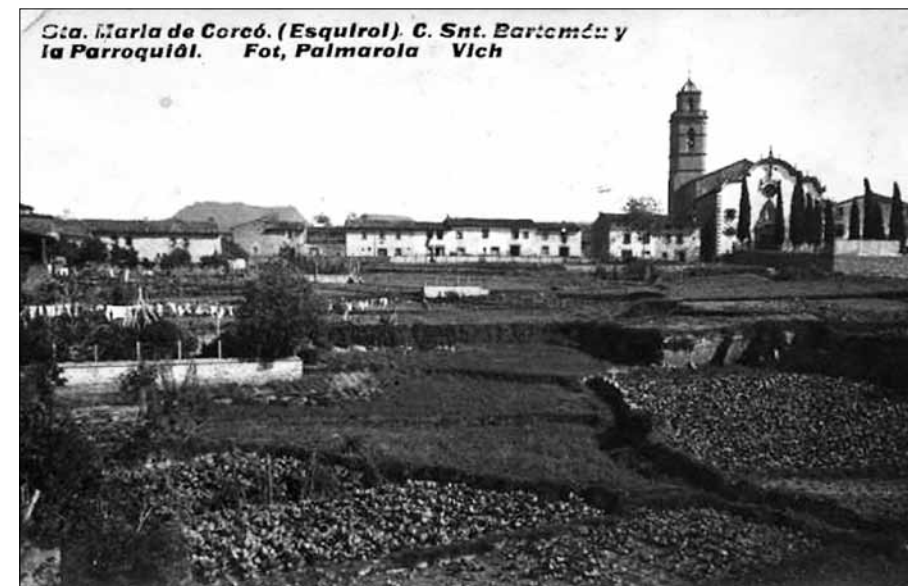
Aquestes despeses es van arreglar, parcialment, quan el 1761 el rector Narcís Saüc va vendre la rectoria vella a Maties Ginestera per 700 lliures, i altres peces de terra per pagar la nova rectoria i ajudar a l'església del poble.³⁵ I el 1762 el bisbe Sarmentero hi feia aplicar l'almoïna dels vergonyants i els ingressos de les confraries, les aplegues o «la replega vulgarment llamada del salpassa» mentre durés l'obra. Així s'hi referia Francisco de Zamora, quan deia que «la Iglesia es nueva y hecha de limosnas».³⁶ Entre 1770 i 1775 només faltaven alguns detalls: el monument, les baranes de les tribunes, les escales, la cúpula de les fonts baptismals i l'altar major. Després d'aquest esforç econòmic i constructiu, la visita del vicari general de 1775 mostra, irònicament, que l'església ha tornat a quedar petita, i que

33. AEV, 1223/1, Visita pastoral a Santa Maria de Corcó, 1749, f. 586v-587r.

34. AEV, 1227, Visita pastoral a Santa Maria de Corcó, 1753, f. 69v.

35. PLADEVALL; COLL; SERRA, *op. cit.*, p. 65-66 i 84.

36. ZAMORA, F. *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Barcelona: Curial, 1973, p. 74.

Santa Maria de Corcó i la nova església a principis del segle xx.

s'omple de passavolants i població mòbil, per això calia regular-ne els horaris de les misses.³⁷

En cap d'aquestes esglésies osonenques, a diferència de la veïna comarca de la Garrotxa, on va arrelar a les Preses, Olot i Tortellà, van implantar-se els models neoclàssics de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid.³⁸ El bisbe Antoni M. de Artalejo va promoure la construcció d'una nova església al nou barri que naixia a Calldetenes, i que va inaugurar el 1778; ell mateix n'havia elaborat els dibuixos i els plànols i havia esbossat els quadres per al presbiteri, seguint fidelment la normativa acadèmica.³⁹ Quan Artalejo va visitar el Collsabrava entre 1777 i 1782, tots els edificis religiosos estaven recentment construïts, i poc hi podia aportar.

37. AEV, 1223/1, Visita pastoral a Santa Maria de Corcó, 1775, f. 869r.: «Respecte de lo numerós poble que hi ha que, ab dificultat, a vegades pot cabrer en la iglésia, y ocupacions precisas de alguns parroquians y la carretera pública que passa allí, motiu de impacientar-se y a vegades renegar y quedar sens missas molts traginers y passatgers y transitans».

38. GARGANTÉ, M. *Entre la tradició i l'acadèmia: l'arquitectura de l'últim terç del segle XVIII a Olot i la Garrotxa*. Beca Ernest Lluch de Ciències Humanes i Socials, Olot, 2006, inèdit.

39. VILAMALA, J. *De Sant Martí de Riudeperes a Calldetenes: passat i present d'un poble viu*. Tarragona: El Mèdol, 2002.

Els santuaris: el Far, la Salut, Cabrera i Montdois

L'existència de quatre santuaris en quatre parròquies limítrofes, en un espai tan reduït com el Collsacabra, és difícil d'interpretar i d'entendre des d'una convivència devocional pacífica, tot i compartir o disputar-se els mateixos feligresos d'un ampli perímetre que inclou la Garrotxa, la Selva i Osona.⁴⁰ Precisament els bisbes de Vic i Girona havien vist amb preocupació que l'atracció de tanta gent podia ser perjudicial per a la salut espiritual dels assistents, pels excessos que allí es produïen quan es passava de la festa religiosa a la laica, i van intentar regular-ne l'accés, a través de processons que no podien traspasar els límits parroquials, i l'estada o pernoctació.⁴¹ Tots ells surten esmentats pel pare Narcís Camós, que els havia visitat personalment entre 1651 i 1653, i funcionant a ple rendiment.

Els més antics són els santuaris encinglerats de Cabrera (1144) i el Far (1269), i el de Montdois (1268), tot i que queden pocs o cap vestigi dels seus orígens medievals a causa dels terratrèmols de 1427-1428. Cabrera i el Far van ser remodelats i transformats en el segle XVII. Cabrera va patir un gran canvi al voltant de 1611 —la llinda de la seva porta n'és un indicatiu. El Far s'amplià amb una capella lateral que s'adossà a la volta apuntada —amb la data de 1648—, i va mantenir una certa estabilitat al llarg del segle XVII, fins que decaigué per la competència que li exercien els santuaris de la Salut i Montdois. La Salut tot just era, llavors, una minúscula capella de recent creació, del 1642, acabada d'alçar per Joan Carbonés, pagès de la parròquia de Sant Pere Sacosta.⁴² L'hostatgeria i casa de l'ermità de Montdois va ser construïda a la segona meitat del segle XVII; si bé la rehabilitació de 2011 l'ha eliminat, una llinda portava la data de 1667 i unes altres dues a la punta del migdia deien «CE FEU LA PRESENT/ OBRA ESSENT OBRES/ HIASINTO AULET/ Y GASPAS SOLER. 1683». Dues cisternes semblen datades d'aquests anys: 1673 (al brocal) i 1680. El 1691 l'ermità de Montdois Miquel Serra, pare de Rupit, va presentar la seva renúncia als obrers, Jacint Aulet i Gaspar Aulet, per ser un ofici de «molt poca ganància» —amb ingressos de censals— i amb massa obligacions.⁴³ Això demostra la necessitat urgent de disposar d'un ermità fix que s'encarregués del manteniment d'una hostatgeria que s'acabava de construir i que atengués els pelegrins que podien aportar ingressos.

És en el segle XVIII que trobem petites o grans reformes, d'arquitectura o d'art, testimonis de la seva vitalitat. Les obrieres, confraries o administracions pròpies van col·laborar amb els ermitans, capellans o aplegadors per tal de garantir el seu manteniment i creixement arquitectònic. Les prohibicions episcopals de celebracions de música i balls —els anys 1723, 1734 i 1753 a Cabrera, i el 1758 al Far— ens remetent a una significativa concurrència de devots. A la Salut, pels volts

40. SOLÀ, X. «Els santuaris del Collsacabra a l'Època Moderna (1584-1799). Una visió des de les visites pastorals». A: *Església, societat i poder a les terres de parla catalana. Actes del IV Congrés de la CCEPC. Vic, 20 i 21 de febrer de 2004*. Valls: CCEPC, Institut Ramon Muntaner, Universitat de Vic i Cossetània, 2005, p. 87-99.

41. PUIGVERT, *Església, territori, sociabilitat...*, op. cit.

42. SOLÀ, X. *El Santuari de la Mare de Déu de la Font de la Salut. Collsacabra - Vall d'Hostoles. Història, llegenda i paisatge*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

43. ANV, Notaria de Rupit, Gaspar Soler, Manual, 1690-92 (1.036), f. 295-297r. Reproduït a SOLÀ, X. *La Reforma Catòlica a la muntanya catalana...*, Vol. II. Apèndix, p. 196-197.

Santuari del Far a principis del segle XX.

de 1730 s'havia «lloablement fet una casa cerca dita capella a fi de tenir hostal en aquella», al costat de la casa de l'ermità, cosa que no agradà al bisbe. El 1773-1775 es feia el campanar a Cabrera, el 1783 s'ampliava l'hostatgeria on residia un ermità; el 1789 es contractava el retaule major a Josep Pujol i s'inaugurava en un aplec el 8 de setembre de 1792; el 1794 es va pintar tot l'interior, i finalment el 1798 es va col·locar la gran reixa al presbiteri.⁴⁴ El Far pateix molts canvis: es refà la teulada entre 1710 i 1725 —i novament el 1783—, el campanar s'alça el 1720 —destruït per un llamp el 1754—, la façana es construeix el 1726 —amb la inscripció esborrada a la llinda de la porta que diu STELLA MARIS—, el 1735 es va rebatre l'interior de l'església i el 1757 es va construir la sagristia nova.⁴⁵

El santuari de la Mare de Déu de Montdois pren l'actual forma a la divuitena centúria. Es converteix en un espectacular edifici, amb aspecte d'una massissa masia de grans dimensions, cosa que ha fet denominar-la «Catedral de les Guilleries». La manca de documentació només permet elaborar hipòtesis sobre la seva nova construcció. Les dates i inscripcions d'algunes finestres de la façana principal —«1759, LA CARITAT ME A FETA...» i «SE FEU LA PRESENT OBRE/ ESSENT OBRES JOSEP AULET/ JOAN SALA Y JAUMA VILA/ ANY

44. PLADEVALL, A. *La Mare de Déu de Cabrera. Patrona del Cabrerès*. Barcelona: Ed. Montblanc, 1993, p. 66-70.

45. PLADEVALL, A. *El santuari del Far-Collsacabra-Guilleries*. Granollers: Ed. Montblanc, 1980. Anys després n'ha fet una edició revisada i ampliada: PLADEVALL, A. *El Far. El Santuari del Far*. Vic: Gràfiques Diac, 2005, p. 82.

1790»—, i les seves característiques arquitectòniques —per exemple una entrada porticada amb tres arcs i un petit atri, una gran nau amb creuer, capelles laterals, cúpula i cor, cambril i sagristia—, ens permeten atribuir-lo a Josep Morató Codina, o a algú del seu entorn.⁴⁶

Vells i nous masos

La majoria dels masos del Collsacabra van ser transformats en diverses ocasions durant les èpoques medieval i moderna. A cavall dels segles XVI al XVII, dins un moment de certa prosperitat i pau al camp, van alçar-se una colla de masos de gran envergadura.⁴⁷ Precisament havia arribat un estol de picapedrers i mestres de cases del Llenguadoc que treballaren a la plana de Vic i al seu voltant, i que el 1598 n'eren majoria en el gremi de mestres de cases i lapidaris de Vic.⁴⁸ Aquests artesans també els trobem treballant en les esglésies i capelles de Sant Martí Sescorts (1561), Sant Julià de Cabrera (1567), Santa Maria de les Planes (1568), Sant Pere de Falgars (1583) i la Vola (1594).

Un segon moment de construcció —o reconstrucció— té lloc a la segona meitat del segle XVII, després de les guerres amb França. N'és un testimoni excel·lent el mas Guàrdia, que va ser refet o reedificat entre 1656 i 1698, segons les dates de les llandes i les descripcions que en fa el seu propietari, Joan Guàrdia. Al Vilar de Sant Bartomeu Sesgorgues llegim a la seva façana: «Per lo any 1683 Bernat Vilar me ha fet». O bé les que portaren a terme Antoni Brunyol, mestre de cases, i el fuster Pere Espluga, tots dos de Rupit, en el mas Rierica de Susqueda, el 1692, i que tot just acabaren de cobrar el 1707.⁴⁹

I un tercer moment el trobem espaiat, lent però constant, al llarg del segle XVIII, sense que encara no puguem establir períodes o fases concretes. En aquestes centúries hem localitzat a les llandes de portes, finestres, balcons i bigues molts canvis a gairebé tots els masos. En la majoria d'aquests casos, no obstant això, la documentació notarial es mostra opaca, i només excepcionalment ens aporta dades d'ampliacions i reformes —i no pas de noves construccions—, que a voltes coincideixen amb els testimonis constructius. A tall d'exemple, sabem de la construcció del nou corral del mas Surroca —o Sulroca— de Tavertet el 1737, fet pel mestre de cases Bartomeu Redondí de l'Esquirol i que costà 236 lliures 1 sou i 8 diners, i pel fuster de Sant Joan de Fàbregues Josep Rovira, que costà 52 lliures 19 sous i 6 diners. Unes noves reformes al forn, la xemeneia, el porxo, la teulada i la cuina, el 1745, les feren Lluçia Desvilar, mestre de cases de l'Esquirol, i Joan Font, fuster de Sant Joan de Fàbregues, per 75 lliures 1 sou i 6 diners.

Aquesta extensa relació d'obres que podem comprovar *in situ* ens fa percebre un intens moviment constructiu entorn de la casa de pagès. L'estabilitat política

46. Vegeu, en aquest mateix volum, l'article de Maria Garganté.

47. En són un exemple l'Avenc de Tavertet, en una data primerenca de 1559, la Serra de Pruit, de 1567, i Sorribes de Sant Martí Sescorts, de 1616, aquests dos últims seguint la ruta del camí ral.

48. ALCOLEA, S. *Catalunya-Europa. L'art català dins Europa*. Barcelona: Pòrtic, 2003, p. 226.

49. ANV, Notaria de Rupit, Joan Quer, *Primum Manuale*, 1707-1708 (1.048), [1707, juny, 15], f. 12r-13r i [1707, juny, 23], f. 20r.

va permetre un creixement agrícola que es va traduir en la construcció, i els grans masos del Collsacabra —de la plana de Vic i a les comarques dels voltants, la Garrotxa, el Ripollès, el Vallès o la Selva—⁵⁰ van engrandir-se i dotar-se d'alguns elements tan característics com grans galeries porxadades, balconades i arcuacions orientades a solell, com a les Viles i el Pinós, de Pruit, i a la Sala de Rupit, que tant van captivar els arquitectes noucentistes i estudiosos de la masia.⁵¹

En la majoria de casos d'arrendaments, establiments, subestabliments i vendes a carta de gràcia de masos, el senyor útil es reserva algunes habitacions i estances per a ús propi —cambres de dormir—, llocs de pas —passadissos— o espais comuns —cuina o celler. Aquesta pràctica, que resseguim des del segle XVI, vol facilitar la convivència entre els estadants, tal fa Bonaventura Puig, senyor del mas Puig de Sant Joan de Fàbregues, el 1706: «me retinch y reservo la cambra del cap de la sala per ma estada y trasteig per tota la casa y de la cuyna, per cuynar y a sas horas estar. Item me reservo que puga parar un llit a la cambra».⁵² En el cas de fer-se obres de millora, es pactava qui es faria càrrec de la despesa dels materials i dels paletes, tal com veiem al Parer de Tavertet (1742) o a la Garganta de Falgars (1744).⁵³

El creixement urbanístic entorn del camí ral: l'Esquirol i Cantonigròs

Santa Maria de Corcó conté un parell d'exemples notables de creixement urbanístic modern dins la seva parròquia però lluny de l'església, la rectoria: l'Icla i la Bertrana. L'un és el «barri» o «veïnat» de Cantonigròs i l'altre és el «carrer» o «lloc» de l'Esquirol —tal com són definits a la documentació. Un creixement que és similar i paral·lel a tots dos llocs.

Sembla que l'origen del mot l'Esquirol ve de principis del segle XV, d'on hi havia el mas Esquirol, tot i que la llegenda el situa a l'antic hostal i mas Parai, situat en ple camí ral, on tenien un esquirol com a animal de companyia. En els segles

50. GARGANTÉ, M. «Aspectes d'una pairalia gironina: els Noguer de Segueró segons els inventaris». A: BOLÓS, J.; JARNE, A.; VICEDO, E. (ed.). *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre sistemes agraris, organització social i poder local*. Lleida: Diputació de Lleida i Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010, p. 445-466.

51. DANÉS, J. [MONER, J.; PUIGVERT, J. M. (ed.)]. *Materials per a l'estudi de la masia*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2010; PUIGVERT, J. M. *Josep Danés i Torras. Noucentisme i regionalisme arquitectònics*. Barcelona: PAM, 2008; DIVERSOS AUTORS. *La vida a pagès. El món perdut de les masies i les possessions de Catalunya i les Balears*. Barcelona: La Magrana / Centre Excursionista de Catalunya, 2010.

52. ANV, Notaria de Rupit, Antoni Mascaró, Manual, 1706-1707 (1.047), [1706], f. 189r-v.

53. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, Manual, 1742 (1.071), [1742, octubre, 2], f. 127v: «Las obras necessàries que durant lo present arrendament se faran en las casas dels masos sobre expressats —del Parer— estarà obligat dit arrendatari en haver de contribuir en aquelles y sense satisfacció alguna, esto és, en las traginas de las manufacturas, jornals de manobra y gasto de menjar y beurer de aquells y dels mestres de casas y fuster»; i Notaria de Rupit, Josep Soler, Manual, 1744 (1.073), [1744, gener, 22], f. 14r: «Dit comprador podrà y los seus podran, durant la present venda a carta de gràcia, fer las obras necessàries en las casas del dit mas Garganta, prometent com promet lo dit venedor restituir y tornar a dit comprador y als seus las quantitats de diners que per ditas obras se hauran expendidas y gastadas, constant de quella ab èpochas o altres legítims documents en lo cas de recuperació y revenda de dita heretat y mas Garganta junt ab lo preu de aquella».

XVI i XVII es construeixen altres cases, i en el punt més alt de l'actual carrer Major hi havia un primer nucli entorn del mas Collsagorga. És en el segle XVIII quan s'aplica un pla sistemàtic d'urbanisme i construcció, quan s'hi instal·len habitants amb oficis que aprofiten l'intens tràfic comercial de teixits i pells entre Vic i Olot, com poden ser teixidors i paraires, negociants i mercaders, mulers i carreters, botiguers i comerciants, però també hi són presents una gran quantitat de treballadors de la construcció. Entre ells verifiquem l'existència d'una primera generació que ve de fora per instal·lar-se a l'Esquirol a la recerca de noves oportunitats, i un cop aquí ja en neix i hi creix una segona, i podem fer-ne un seguiment amb els cognoms i els oficis, tal és el cas de Segimon Vilar, jove bracer o jornalier, que diu haver nascut a l'Esquirol, i que és cridat a files el 1762. Una altra hipòtesi ens permet aventurar que algunes pagesies —potser els seus fadrísters, sense perspectives econòmiques— de la parròquia de Santa Maria de Corcó van emplaçar-se prop del camí ral per aprofitar els seus avantatges; així, el 1714 sabem de la venda d'una casa amb hort —dita la Casa d'En Vila— que Gaspar Aguilar Puigdauret, pagès hereu del mas Puigdauret de Santa Maria de Corcó, va fer al seu padastre Josep Piguillem, situada al carrer de l'Esquirol.

El mateix camí ral, tal com s'ha demostrat en un recent estudi, va comportar una remodelació important durant el segle XVIII, promoguda per Felip V amb l'interès per conèixer l'estat, el manteniment i la reparació de les comunicacions i dels camins estatals.⁵⁴ Això va suposar, per un costat, l'arribada d'enginyers militars, i per l'altre, les crides públiques dels ajuntaments a la participació d'obrers de la construcció. La documentació ens ha revelat el primer aspecte, la presència al Collsacabra de la família Trinxeria, rossellonesos establerts a Olot des del segle XVII. El 1724 Josep de Trinxeria, capità de la unitat Caballos Corazas i governador de Camprodon, va comprar el mas Bosc, de Sant Llorenç Dosmunts, a Miquel Bach per 3.750 lliures.⁵⁵ És en aquest mas que hi intervindrà, el 1746, el germà d'en Josep, Blai de Trinxeria, que era capità reial d'enginyers i que dirigiria les obres d'edificació del temple parroquial de Sant Esteve d'Olot entre 1750 i 1763. En darrer lloc, apareix el tercer germà, Ignasi de Trinxeria, signant com a testimoni juntament amb el mestre de cases olotí Fèlix Mestres el 1746.⁵⁶

Francisco de Zamora, quan va passar pel Collsacabra, deia de l'Esquirol que *«todo este terreno es piedra, y para poner tierra sobre ella se valen del arbitrio de hacer los terrers, de que hemos hablado en otra parte, conduciendo el agua de los caminos sobre las peñas para que las cubra de tierra con el tiempo»*.⁵⁷ Gairebé totes les vendes de terres a l'Esquirol es refereixen, precisament, a l'ús de la pedra —que haurà de servir per bastir-hi les cases—, i al buidatge de la terra sobrerera.

54. BUSQUETS, F. et al. *Travessant el Collsacabra. El camí ral de Vic a Olot i les Marrades del Grau. Història, arqueologia, patrimoni*. Olot: Ajuntament d'Olot, 2010, p. 77-129, i ALBAREDA, J. «L'estat dels camins a la comarca d'Osona en el segle XVIII». *Ausa* [Vic], XI/105 (1983), p. 39-46.

55. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Quartum Manuale*, 1724-1726 (1058), f. 69r.

56. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, Manual, 1746 (1.075), [1746, maig, 3], f. 53v i 101r; AYATS, Alain. *Les guerres de Josep de la Trinxeria (1637-1694). La guerre du sel et les autres*. Perpinyà: Editorial El Trabucaire, 1997, p. 383-384, i MONTANER, J. M. *La modernització de l'utilitatge mental de l'arquitectura a Catalunya (1714-1859)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990, p. 379.

57. ZAMORA, op. cit., p. 73.

La documentació ens ha permès situar una primera parcel·lació del terreny durant la dècada de 1720. Isidre Faja, paraire de l'Esquirol, comença a vendre peces de terra pedregoses davant de la seva casa, situada en «lo lloc d'en Peris». El 18 de juny de 1724 en ven una a Joan Bach, mestre de cases de l'Esquirol, per 77 lliures i 4 sous, uns diners que han de servir per construir la casa en un termini de quatre anys, amb una sèrie de pactes molt reveladors: «Vos comprador pugeu carregar a la paret de part de tramuntana que farà Genís Collell, mestre de cases, fins al primer sostre, conforme jo dit venedor me ho he reservat ab lo establiment li tinch fet. Item que dit comprador puga pendrer terra de serca la bassa y aygua de ella per fer morter y també per a beurer, y per lo gasto de casa del pou si sen fa. Item que dit comprador puga trencar pedra al costat de la bassa a la part de mitg dia per fabricar una casa havent de dexà camí per passar còmodament ab qualsevol càrrega des de la basa a l'altra». El mateix dia estableix a Jaume Rierola, bracer de l'Esquirol, un segon tros de terra, per 14 sous i 9 anuals, i li permet «pendrer la terra necessària per la tàpia de una paret mitgera de la casa que novament se ha de edificar y per fer morter per edificar aquella de prop la bassa y que puga pendrer aygua de la bassa y pou si se'n farà per lo gasto de casa» i que «puga pendrer y trencar pedra a peu de obra».⁵⁸ Les cases són —o volen ser— consecutives, per tal d'aprofitar les seves parets mitgeres per a càrrega. De la família Faja en tenim un extraordinari testimoni, la seva pròpia casa, que es va alçar el 1727 —segons la data de la llinda de la porta— a l'actual carrer Nou, número 1, amb els noms d'Elena, Isidre i Apol·lònia Faja, i la representació en relleu de sant Isidre i un faig.

A partir de 1731 trobem una nova embranzida, arrel de la concòrdia que van signar la gent de l'Esquirol i els pagesos del Cabrerès, amb la intervenció del marquès d'Aitona com a senyor jurisdiccional del terme.⁵⁹ El dia 16 d'agost, Josep Ayats Cabreta, pagès de l'Esquirol, estableix en emfiteusi a Elisabet Matavera un tros de terra que fa 50 pams d'ample per 128 de llarg, per tal de construir-hi una casa nova, pel preu de 12 sous anuals. Un espai que té al costat és un altre pati que diu haver establert a Josep Matavera —el seu marit—, al sud el Sot d'En Peris, a l'oest amb terrenys establerts al pastor d'ovelles Puig, i al nord amb 12 pams de roca que són el carrer. Un pacte diu que «dit —Isidre— Faja, establiment predit, dega donar terra de dit Sot den Perris per fer el morter, per paradar un tros de la casa novament edificadora».⁶⁰ Els testimonis són Joan Bach, mestre de cases, i Esteve Soler, teuler, tots dos de l'Esquirol, els possibles constructors. El mateix dia, Isidre Faja signa tres establiments simultanis, de tres terrenys idèntics, l'un al costat de l'altre, seguint la línia de façana del carrer, que afronten amb un tros de terra de l'esmentat Joan Bach, a Jaume Jolis, a Segimon Ayats i a Vicenç Vallbona, tots bracers de l'Esquirol, pel preu d'1 lliura i 8 sous de cens anual. Pocs dies després, en la concòrdia del 2 de setembre, el marquès d'Aitona destina una part dels drets particulars a la urbanització del carrer del Pont: a partir de la casa

58. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Quartum Manuale*, 1724-1726 (1.058), [1724, juny, 18], f. 42v-43r i f. 44v.

59. RUBIÓ, Abel. «Una concòrdia de 1731 entre els pagesos i el lloc de l'Esquirol: tributs, comerços, escola i carrer del Pont». *Els Cingles de Collsacabra*, núm. 68 (2012), p. 2-6.

60. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Manuale*, 1729-1931 (1.060), [1731, agost, 16], f. 177v.

feta per Francesc Aguilar en el lloc proper al pont de l'Esquirol, que es coneix com a Plana del Pont, seguint el camí d'Olot, va projectar la construcció de deu cases, a favor de Bernat Franch, Anton Casellas, Segimon Caselles (a.) Turroya, Pau Alsina, Joan Güell, Francisco Vilardell, Joan Fillol, Gaspar Aguilar, Segimon Casellas (a.) el Todó i Joan Caselles. Pensem que el marquès d'Aitona i d'altres personatges eren simples especuladors, però també hem de creure que els senyors directes ampliaven les seves fonts d'ingressos.

Els establiments van anar continuant, pausadament, a la segona meitat del segle XVIII, cosa que podem contrastar amb les llindes conservades de cases entre 1740 i 1790, tant a l'actual carrer Major com al carrer del Pont. El 1740, Bernat Feu, pagès de l'Esquirol, va establir a Pere Pla, bracer, un tros de terra d'un mesuró i mig de blat, en el lloc de l'Esquirol, «*pro ut dividetur terminis ibi noviter figendis*»,⁶¹ per tant, queda clar que primer va haver-hi una divisió del terreny, premeditada i ben pensada, amb finalitats urbanístiques, i és que, fins ara, en bens pocs llocs —com Olot o Colera— sabíem de l'existència de nous planejaments urbanístics.⁶² El 1743 hi ha una queixa de Francisco Vilardell, pagès de l'Esquirol, contra Francisco Collell, paraire de l'Esquirol, que el 1726 el rector de Sant Julià de Cabrera, Eudald Fontanelles, li havia establert un pati on poder-hi construir una casa, on va alçar un paret que molestava en Vilardell. El 1763, Benet Collell, paraire de l'Esquirol, estableix a Jaume Aguilar, mestre de cases de l'Esquirol, «aquell pati per edificar casa, que part de ell és terra y part roca, situat en lo mateix lloc de l'Esquirol». Amb unes afrontacions que ja indiquen l'existència de cases a banda i banda: a l'est amb la casa i l'hort de Josep Piguillem, pagès masover del mas Prat de Cabrera, al sud i oest amb la casa i l'hort de Pere Saqueta, cirurgià de l'Esquirol, al nord amb el «Camí Real, per lo qual se va de la ciutat de Vic a la Vila de Olot».⁶³ El cens d'entrada és de 12 lliures. El principal pacte obliga Jaume Aguilar a edificar una casa amb un termini màxim de tres anys i mig. La contractació a un professional de la construcció assegura, en bona part, que l'edifici es porti a terme. El 1764 Josep Vilardell, sabater de l'Esquirol, va vendre per 135 lliures a Josep Roca, traginer, «tot aquell tros de casa des de terra fins al cel, en lo primer piso més baix de ell ara se troba cuyna, de aquella casa que jo tinch y possehesch en lo dit lloch del Esquirol»,⁶⁴ o sigui, la meitat de la casa, dividida de manera vertical. Al costat est afrontava amb la casa de Margarida Roca, esposa del comprador Josep Roca, al sud i oest amb la resta de la casa que queda, i al nord amb un pati que el 1762 ja havia venut a en Roca. La idea del matrimoni Roca era ampliar la seva casa, però l'única possibilitat era comprar les cases veïnes. En els pactes es permet als compradors obrir finestres en el tros de casa que han comprat, els venedors podran aixecar les cases i les parets sobre les que ja existeixen, el comprador farà la vessant del carrer sobre la teulada de la casa que queda del venedor, mentre que el comprador traurà sortida d'aigua sobre el rec construït en aquell costat nord.

61. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, Manual, 1740 (1.069), [1740, abril, 18], f. 35v.

62. GARGANTÉ, M. «Entre utopia i realitat: l'exemple setcentista d'Olot. L'impacte de la construcció del castell de Sant Ferran de Figueres en l'arquitectura de les terres gironines». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, LII (2011), p. 671-693.

63. ANV, Notaria de Rupit, Pau Soler, Manual, 1763 (1.093), [1763, novembre, 6], f. 180r.

64. ANV, Notaria de Rupit, Pau Soler, Manual, 1764 (1.094), [1764, abril, 2], f. 79r.

A Cantonigròs el procés és similar al de l'Esquirol, amb la intervenció dels germans Josep i Segimon Ayats, ja anomenats en contractes anteriors, i que aquí se'ls anomena pagesos del veïnat de Cantonigròs. L'11 de juny de 1731 Josep Ayats concedeix en emfiteusi a Mariano QuatreCases, bracer del veïnat de Cantonigròs, un pati de terra per fabricar-hi una casa, que fa 21 pams d'ample —de biaix— per 63 de llarg. Als costats només hi ha feixes, excepte a ponent i a la part nord, que hi ha el «camí de Vic» o camí reial. Se li deixa trencar pedres per fabricar la casa que hi ha al costat nord i oest, treure la terra que necessiti del clot sense espatllar cap marge, i es permet a l'Ayats carregar sobre les parets dels costats nord i est que en QuatreCases construeixi. El 17 d'octubre de 1732, Segimon Ayats estableix a Antoni Planicas, pastor d'ovelles del mas Bac, un tros de terra que segueix longitudinalment el camí o itinerari reial al nord. Al costat est hi té un altre tros establert a Jeroni Torrentó, bracer. S'indica que «dit establient —l'Ayats— dega donar terra per fer morter per fabricar la casa a dos trassos. Item que en cas falte pedra per fabricar dita casa dit establient dega donar puesto per trencar-ne en las possessions».⁶⁵ En el següent contracte, del 21 de juny de 1739, els pagesos Dionís i Josep Planes, pare i fill, senyors del mas Planes de la parròquia de Santa Maria de Corcó, estableixen en emfiteusi a Benet Vallbona, sastre del veïnat de Cantonigròs, i a la seva esposa Margarida Arimany, un tros de terra que pertany al mas Borna, derruït, que pertany als Planes, «dins quatre anys pròxims y del dia present en avant comptadors estaran obligats dits cònjuges adquisidors y los llurs en haver de rodar de paret lo sobredit tros de terreno y rocas ab lo present establert»; aquest contracte especificava una dada important, que aquesta parcel·la ja s'havia establert anteriorment —al notari de Vic Antoni Bosch el 13 de maig de 1708— als avantpassats Segimon Planes, pare i avi respectivament, i a Miquel Arimany, sastre, pare i sogre respectivament, «per lo efecte de fer y de nou fabricar casa en ditas dos pessas de terra y no en altre manera».⁶⁶

El poble de Rupit

El poble de Rupit s'havia format a l'ombra del seu castell. El seu urbanisme es va veure totalment condicionat per la peculiar topografia, sobre la roca mare i en paral·lel al meandre de la riera.⁶⁷ El poble segueix quasi un sol carrer, amb cases a banda i banda, fins que s'acaba en una plaça que és un cul de sac —davant la notaria del Soler—, i algun carrer més o menys perpendicular —el carrer del Fossar, que voreja el castell per la plaça dels Cavallers i el Coll de Castell, i el rodeja pel carrer Bac de l'Era. Però la seva fesomia i perfil arquitectònic són producte de l'època moderna, des del segle XVI fins al segle XVIII, en especial al segle XVII, és quan va adquirir una posició clau en la indústria del drap. La producció de teixits de llana es va traslladar a la ruralia, i Rupit se'n va beneficiar, per la proximitat del camí ral Olot-Vic, per l'existència de ramats propers i pels molins per batanar els

65. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Septimum Manuale*, 1732-1933 (1.061), [1732, octubre, 17], f. 17v.

66. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Manual*, 1739 (1.068), [1739, juny, 21], f. 94r.

67. BANÚS, M. *Rupit. Pàgines de la seva història*. Barcelona: Editorial Montblanc-Martín, 1986, i VINYETA, R. *Rupit. Guia turística*. Rupit: Ca l'Ample-Rupit, 1998.

draps.⁶⁸ La seva producció anava dirigida primer a Vic i seguia cap a Barcelona, on es venia o s'embarcava a ultramar.

Tot i aquesta potent indústria, no hi cap repercussió arquitectònica d'envergadura en tot el segle, amb la sola excepció de la construcció de l'església parroquial, planejada a la dècada de 1720. En tot cas, només podem parlar de reformes als molins fariners i bataners que ja treballen habitualment; per exemple, n'hem documentat a Rupit al molí del Marquès, el 1735; al molí de Josep Aulet, el 1753, i al molí dels Espluga i Solermoner, entre 1753 i 1754. Només assistim a reparacions o divisions de les cases entre mitgeres, o bé a la recerca de nous espais per urbanitzar, dels minúsculs horts rere les cases o més enllà dels límits tradicionals, com els carrers de la Barbacana, Bac de l'Era o de la Pedrera. Així trobem obres documentades molt puntuals, per exemple, a les cases dels Closells, al carrer de Planes, el 1719 i 1723, a la casa d'En Reiantí el 1729 i a la casa de Gregori Castellet o Casanova d'En Felip, al carrer del Coll del Castell, el 1754.

Gairebé totes les seves cases responen a unes característiques comunes. Per ser entre mitgeres, es recolzen entre elles a partir de les parets de càrrega que les separen. S'assenten directament sobre la roca, per tant, disposen de sòlids fonaments. Fan servir com a primer material de construcció la pedra del seu voltant —una calcària de qualitat, cosa que els ha permès conservar-se en un relatiu bon estat—, i del lloc esmentat com «la Pedrera», sobre el carrer del Coll del Castell, sota els Plans de Corriol i prop de la Font Vella, entre els límits de Pruit i Rupit. No hi ha massa perill d'humitats o esfondraments a nivell de terra, i els carrers de roca permeten que l'aigua corri i no s'estanqui.⁶⁹

El marquès de Rupit era el senyor jurisdiccional del terme de Rupit, com a hereu de la baronia de Rupit i del vescomtat de Jóc.⁷⁰ Percebia el foriscapi en totes les compravendes de cases o terrenys urbanitzables, com a senyor del domini directe. D'aquesta manera es va permetre als senyors útils poder establir i subestablir, parcel·lar els seus minúsculs horts i dividir encara més les seves cases. En diverses ocasions manifesta la persistència d'antics drets i homenatges feudalitzants, no només econòmics sinó també de poder. Veiem que el marquès estableix i dona facultat a la universitat de disposar de fleca, gabella, oli i altres tipus de comestibles per 100 lliures anuals —una forma que és quasi idèntica a la de la universitat de Sant Vicenç de Susqueda, que inclou hostel, taverna i gabella.⁷¹ També ho podem entendre dins les necessitats monetàries de la família, provocades per l'alt cost de la vida i l'endeutament, cosa que li havia fet desprendre's d'una part

68. GARCIA ESPUCHE, A. *Un siglo decisivo: Barcelona y Catalunya, 1550-1650*. Madrid: Alianza, 1998, p. 25-41.

69. Vegeu casos similars a SANS, J. M. et al. *Cases de poble. Evolució, arquitectura i restauració dels nuclis rurals*. Figueres: Brau Edicions, 2006, p. 59-82.

70. MOLAS, P. *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna*. Vic: Eumo Editorial i Universitat de Vic, 2004, p. 103, i CATALÀ ROCA, P. (dir.). *Els castells catalans*. Vol. IV. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, 1979, p. 898-903.

71. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Decimum Manuale instrumentorum*, 1736 (núm. 1064), [1736, octubre, 2], f. 98 i s., i ANV, Notaria de Rupit, Pau Soler, *Manual*, 1757 (núm. 1.087), [1757], f. 216r i s.

del patrimoni alguns anys abans.⁷² Aquí caldria preguntar-nos quin paper tenen aquestes universitats sota el domini senyorial i quin paper desenvolupen dins el nou govern municipal del Decret de Nova Planta, quan desapareixen per donar lloc als ajuntaments.⁷³

Els oficis de la construcció

Mestres de cases, arquitectes i picapedrers —en llatí *domificus, architector, lapicida*— són els oficis més freqüents relacionats amb la construcció. Normalment els trobem associats amb fusters, i ocasionalment amb ferrers, teulers, rajolers o serradors, però mai formant cap associació gremial, societat o entitat a la zona que estudiem. Tots ells practiquen lliurement el seu ofici sense dependre de ningú, cosa que es demostra en els memorials de pagament, on cada professional indica detalladament el seu treball individual, a fi de justificar-se i poder cobrar el que li pertany. Els que hem localitzat al Collsacabra procedeixen de la zona i treballen, en la majoria de casos, a la pròpia contrada.⁷⁴ Excepcionalment també hi vénen a treballar alguns vigatans de renom, i puntualment alguns barcelonins o gironins. I a la inversa, també els podem trobar fora del seu espai natural, a Osona, la Garrotxa o la Selva.

Ja hem parlat del debat dels projectes, a l'hora d'alçar l'església de Rupit el 1729, entre Josep Morató i Pere Anglada, mestres de cases de la ciutat de Vic, i Simó Ferrer i Bernat Hom, mestres de cases de la ciutat de Girona, prou coneguts allà.⁷⁵ De Josep Morató en tenim força més dades gràcies a les recents investigacions d'Elisenda Martí.⁷⁶ De Pere Anglada ara sabem que estava casat amb Esperança Casanova, i que el seu fill Fortià va seguir l'ofici del pare i es va casar el 1727 amb Magdalena, filla del pareire rupitenc Josep Sala i d'Elisabet.⁷⁷ Així doncs, les raons familiars els portaren a arribar a Rupit i obrir-se mercat en el Collsacabra. Aquí van emprendre treballs plegats: el 1730 els trobem de nou a Rupit treballant a la casa dels moliners Casteller, amb els fusters Joan Font, de Sant Joan de Fàbregues, i Joan Espluga, de Rupit.⁷⁸ Pere Anglada torna a venir a Rupit el 1731 amb dos joves aprenents de Vic, Albert Cassà i Pau Malovens, que potser participaven

72. MORENO MEYERHOFF, P. «Linajes catalanes en el condado de Aranda: la casa de Rupit (siglos XIV-XVIII)». A: *El conde de Aranda y su tiempo*. Vol. II. Saragossa: Fundación Fernando El Católico, 2000, p. 99-134.

73. TORRAS I RIBÉ, J. M. *Els municipis catalans d'Antic règim: 1453-1808*. Barcelona: Curial, 1983.

74. Pere exemple, no els hem trobat mai actuant a Barcelona; vegeu ARRANZ, M. *Mestres d'obres i fusters. La construcció a Barcelona en el segle XVIII*. Barcelona: UPC, 1991.

75. DOMÈNECH, G. *Els oficis de la construcció a Girona. 1419-1833. Ofici i confrària. Mestres de cases, picapedrers, fusters i escultors a Girona*. Girona: Institut d'Estudis Gironins, 2001, p. 268-269 i 278-279.

76. MARTÍ, E. *L'arquitectura vigatana al segle XVIII. El mestre de cases Josep Morató Sellés (1712-1768): biografia i catàleg d'obra*. Treball de recerca inèdit. Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2006, i MARTÍ, E. «Una revisió de la genealogia dels Morató de Vic». A: BASSEGODA; GARRIGA; PARÍS, *L'època del barroc i els Bonifàs...*, op. cit., p. 31-45.

77. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Manuale instrumentorum*, 1727-1728 (1.059), [1727, juny, 9], f. 28v i s.

78. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Manuale instrumentorum*, 1729-1731 (1.060), [1730, maig, 9], f. 85r i s.

de la construcció de l'església. El seu fill Fortià, ciutadà de Vic, només l'hem trobat a Rupit com a testimoni, sense realitzar cap obra, els anys 1729, 1734 —amb un altre col·lega mestre de cases de Vic, Josep Casany— i 1736.

Procedent de Rupit, cal destacar Joan Vinyals, un mestre de cases bastant actiu en diferents àmbits —econòmic, social i laboral. Casat amb Maria Vila, havia esposat la seva filla amb Fèlix Vila, pagès masover del mas Pinós de Pruit (1706). El 1707 fa un pagament de 50 lliures a la confraria del Santíssim Sagrament de Rupit, sense saber-ne el motiu. En diverses ocasions compra i/o ven censals, per quantitats que oscil·len entre les 30 i 100 lliures. Va ser regidor —*decurionis*— de la universitat el 1729. Va treballar en les obres de la Muntada de Susqueda el 1713 i a la casa del sabater Josep Clozells de Rupit el 1719. Va haver de vendre's unes feixes de terra al paraire Joan Prat per pagar dues quarteres de forment (1713) i una casa situada al Coll del Castell a Miquel Serra, paraire, per 85 lliures (el 1716). Sabem que residia en una casa amb hort en el carrer del Coll de Castell, al costat de les cases de Josep Arcarons, paraire, i Isidre Pontí, negociant. El 1723 Isidre Pontí li vendria un tros d'hort situat al costat del seu hort, que arribava fins a la roca, amb dos pactes: «Que dit Vinyals comprador y los seus pujan corregar y fabricar sobre la paret que per ventura dit venedor o los seus faran al costat de la casa de dit Vinyals comprador. Item que dit Vinyals comprador y los seus degan donar pas al dit Pontí venedor y als seus y a Joseph Archarons també y als seus per anar y venir de llurs respectivas exidas».⁷⁹ El 1726 ven a Joan Baptista Pinós, paraire, un tros d'hort sota el seu. S'associa puntualment amb el fuster Joan Font (1726) i un jove mestre de cases, Joan Vallbona, tots dos de Rupit (1735). El 1729 participa amb els altres regidors en l'adjudicació de l'església nova de la vila. I el 1736 el trobem junt a companys de Rupit —el negociant Miquel Triola, l'adroguer Josep Serra i el ferrer Antoni Vila i Manyà— actuant a l'Esquirol, venent un censal de 100 lliures al reverend Cristòfol Vila. Encara el 1740 i el 1743 actua com a testimoni en diferents actes, i moriria abans de 1754, quan s'esmenta la seva esposa Maria Vinyals com a vídua. Sembla que va deixar molts deutes, i que la vídua va tenir força dificultats per viure, per això la trobem demanant desenes de préstecs i venent censals.

A Rupit, Gaspar Roca és mencionat el 1712 com a jove mestre de cases en el traspàs d'una feixa situada a la Balma Llobrega, en el qual figura Joan Vinyals com a testimoni. Sabem que els seus pares són Joan Roca, paraire de Rupit, i Francisca, pels capítols matrimonials que signa el 1717 amb Teresa, filla del moliner Joan Castellet i de Magdalena; ella aporta un dot de 110 lliures, una caixa de núvia, el vestit nupcial i un mantell. El 1724 diu que se'n va a viure a la parròquia de Pruit. I el 1729 ha realitzat unes obres a la casa d'En Reyantí de Rupit, pel preu de 4 lliures i 14 sous, consistents en quatre jornals i mig. Bartomeu Torrentó ja apareix documentat el 1721 amb el fuster Manuel Roca. El 1723 treballa conjuntament amb Jaume Mas, un mestre de cases de Manlleu, i Joan Font, fuster.

Un altre mestre de cases molt dinàmic a la segona meitat del segle, successor de Joan Vinyals, és Ciprià Novellas —en origen Novellasdevall—, fill de Josep Novellasdevall, pagès hereu del mas Novellasdevall de Tavertet, i d'Eulàlia Pinós,

79. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Tertium Manuale*, 1721-1723 (1.057), [1723], f. 178v i s.

casat amb Elena Closells el 1752 i establert a Pruit. Havia treballat amb Joan Font, fuster, en diverses ocasions: el 1753 en el molí dels Espluga i Solermoner de Rupit, el 1754 a la casa del paraire Gregori Castellet de Rupit, el 1763 amb els dos mestres de cases, Josep Serrat, de Rupit, i Isidro Sallent, de Sant Joan de Fàbregues, en les obres que van fer a la casa del bracer Pere Roca, prop de la Font Nova de Rupit, i el 1767 a la casa del sastre Josep Planes, de Rupit. Sabem que tenia almenys dos aprenents, Onofre Vallbona i Jaume Monteis. Potser és parent d'un tal Eudald Novellas, mestre de cases de Tavertet, que tenia una casa a la plaça Pública dins la sagrera de Tavertet.

Coneixem altres artesans del Collsacabra. A l'Esquirol hi treballa febrilment el mestre de cases Joan Bach, col·laborant amb la família de fusters Benet i Joan Viladecans, pare i fill, tots oriünds de l'Esquirol. A partir de 1724, comença a construir algunes cases dels nous carrers de Cantonigròs i l'Esquirol, amb l'ajuda de Benet Viladecans i del també mestre de cases local Genís Collell. El 1741 ven un censal de 30 lliures. I entre 1754 i 1760 construeix i acaba l'església parroquial de Santa Maria de Corcó, amb Joan Viladecans. L'esmentat Genís Collell, mestre de cases de l'Esquirol, promet construir una casa —la seva?— en un tros de terra que li han establert al nou carrer el 1724. S'havia casat, al voltant de 1743, amb Magdalena Aguilar, de la qual rep una dot molt magra. A Josep Serra, mestre de cases de l'Esquirol, actiu entre 1743 i 1753, no li coneixem cap obra.

Apèndix documental

1

Rupit. 1723, juny, 24.

Albarà de les obres realitzades a la casa i carrer d'En Plana, propietat de Salvi Clozells i Pere Mas Clozells, corders de la vila de Rupit, pel preu de 57 lliures 1 sou i 8 diners. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Tertium manuale instrumentorum et actuum publicorum*, 1721-1723 (núm. 1057), f. 191v-192v.

«Memorial del que se ha gastat per difarents obras necessàries per nosaltres Jaume Mas, mestre de casas de la vila de Manlleu, Barthomeu Torrentó, també mestre de casas y Joan Font, fuster de la vila de Rupit fetas en la casa que a carta de gràcia tenen y posseheixen Salvi Clozells y Pere Mas y Clozells, son gendre, corders de dita vila de rupit en lo carrer dit den Planas de dita vila, llargament en lo acte de la venda de aquella designada y confrontada.

Primo per sinch centes teules a rahó de onse lliures lo miler: 5 ll. 10.

Item per vuyt jornals de cavalcadura y treginer per portar dites teules de la Parra: 5 ll. 11s.

Item altre jornal de anar a cercar guix en Olot: 14 s.

Item per tres jornals y mitg de cavalcadura y treginer per portar sorra: 1 ll. 18 s.

Item per mitg jornal de cavalcadura y traginer per portar calcs: 10 s.

- Item per setze jornals de mestre de cases: 8 ll. 3 s.
Item per deu jornals de fuster: 5 ll.
Item per vint y un jornals y mitg de manobra: 7 ll. 10 s. 6 d.
Item per vuyt cents y sinquanta claus de roure: 1 ll. 14 s.
Item per catorze claus dinals: 1 s. 2 d.
Item per dos cabassos de espart: 4 s.
Item per un jornal de un mestre y un manobre per retirar la fusta y cobrir las las (sic) parets: 12 s.
Item per altre jornal de manobra: 7 s.
Item per sis bigas de vint y sis palms quiscuna a rahó de quatre diners al palm: 2 ll. 12 s.
Item per sis bigas més de dinou palms quiscuna: 1 ll. 18 s.
Item per sinch dotsena de pots a rahó de una lliura setze sous la dotzena: 9 ll.
Item per uns golfos per la porta de la cambra: 7 s.
Item per puntes per picar la ayguera: 2 s.
Item per vuyt quarteres calcs: 1 ll. 3 s.
Item per mitg jornal de portar dita calcs: 5 s.
Item per una quartera de guix: 4 s.
Item per un jornal de mestre de cases per rebàtrer las parets noves y altre jornal de manobra: 12 s.
Item per la compra de tres roures per dita fusta, ço és, dos a una lliura setze sous quiscun y l'altra una lliura vuyt sous: 3 ll. 4 s.»

2

Rupit. 1729, agost, 24.

Contracte de construcció de la nova església de Sant Miquel de Rupit, entre els regidors de la vila i els mestres de cases vigatans Josep Morató i Pere Cruïlles. ANV, Notaria de Rupit, Joan Quer, Sextum manuale instrumentorum et actuum publicorum, 1728-1731(1.060), f. 33v-35r.

«Sobre la fàbrica de la nova construcció de la iglésia sots invocació del Archàngel Sant Miquel de la vila de Ruit, Bisbat Vich, per y entre Joan Vinyals, Miquel Closells, Pere Mas y Closell, Joan Sala y Solermoner, regidors lo any corrent de la present vila de Rupit, fent estas cosas ab autoritat y decret del II-lustre Senyor

Don Francisco Salvador Bournonville, de Eril, Orcau, Peraportussa, Vilademany y Cruïlles, Marquès de Rupit, avall avoloritzant y decretant de una part: Josep Morató y Pere Anglada, mestres de casas, ciutadans de Vich de part altre, són estat fets, firmats y jurats los capítols, pactes y evinensas següents.

Primerament és estat pactat y concordat, que dit Joseph Morató y Pere Anglada sien tinguts y obligts com ab tenor del present capítol, se obligan y prometen als sobredits regidors, que dins tres anys primer vinents y del die present en avant comptadors, fabricaran enterament la dita nova iglésia de Sant Miquel de la present vila, deixant-la ab tota perfecció, embroquerada a punt de emblanquir, deixant las cornissas en escalaborn en la mateixa conformitat, modo y forma que està delineada dita fàbrica en lo mapa que dits Morató y Anglada han entregada, fet y firmada en llur mà y lletra, és a saber, que se han de fer las vases y plintos de ordre compost segons regles de Architectura, havent de tenir los plintos tres palms de alçada; així mateix hagen de fet tots los portals de pedra picada, esto és, dos del presbiteri, dos dels púlpits y dos pròxims al portal principal ab imposta y los demás llisos ab goleta o bordó, menos lo portal principal de dita iglésia, lo qual hagen de fer y fabricar conforme lo dissenyo que han fet y firmat de llur mà: y que així mateix hagen de fer y fabricar la finestra del crusero que don a la paret del mitg die de las segrastias y demás finestres necessàries per la perfecció de la obra de pedra picada llisa y la O sobre lo portal major ab goleta de part de fora, y de part de dintre: y finalment las cantonades del frontispici junt ab sas vasa tallantades, y la de part de mitgdie y la de altre part en lo frontispici que hagen de ser dobles posant cantó y trans cantó y que no res menos hagen y degans fer totes las grades tant del portal principal, del presbiteri, com escala del cor, y dels púlpits, lo demás que convinga per la perfecció de la obra.

Item ab pacte y declaració que ab lo present ajust no ve comprès lo fabricar lo campanar de dita iglésia, encara que sia delineat en planta en lo dit mapa.

Item ab declaració que la referida obra sols tingan la obligació dits mestres en haver de fer aquella fins a sa total perfecció, empleant-hi sols las mans pertocants a llur ofici, quedant obligats dits regidors conforme ab tenor del present capítol se obligant y prometen en haver-los de prestar los aliments mentres se treballarà a dita obra; y en los dies festius de precepte se incluhiran; y així mateix subministrar los manobres y recaptos necessaris per aquella pagar los llòssols y trencar y escalbonar la pedra serà necessària per picar en la conformitat que dits mestres entregaran los perfils y plantillas.

Item ab pacte que dits regidors hagen de donar y pagar conforme ab tenor del present capítols se obligant y prometan donar y pagar als dits Josep Morató y Pere Anglada mil lliures moneda barcelonesa per lo preu fet de las mans de tota la dita fàbrica, conforme sobre queda estipulat; pagadores ditas mil lliures en la present vila de Rupit en los plasso següents. És ha saber, tres centes lliures, tenint tota la dita fàbrica igualment al naixement dels archs de las capelles; altres tres centes lliures immediatament de ésser coberta dita fàbrica; cent sinquanta lliures immediatament de ser conclòs dit preu fet y perficionada la dita fàbrica en lo modo sobre expressat; y las restants cent lliures a compliment del dit preu fet después que serà totalment perficionada dita obra a un any. Y en cas que per part dels regidors de la present vila se suspengués lo continuar dita fàbrica; que en eix cas se haja de

pagar als dits Morató y Anglada lo que correspondrà a la obra hauran ja feta hagut respecte de la paga a las horas fahedora.

Item ab pacte que immediatament de ésser finida y perfeccionada dita obra, aquella dega ser regonegoda per un mestre de casas ben vist als regidors de la present vila, ab tal que se aja de fer en presència dels dit Morató y Anglada, o de aquella persona que ells anomenaran per est efecte; y en cas se verifique alguna falta en dita obra (lo que nos creu) que en tal cas dits Morató y Anglada la hagen de esmenar ab tota perfecció conforme los dissenyos a llurs propis gestos.

Tot lo que prometen la una part a la altre part adinvicen et vicissim, és a saber, quiscuna della, en lo que sobre dits capítols respectivament se a obligat fer attendre y complir, tenir y servir sens dilació ni excusa alguna ab restitució y esmena de totes missions y despesas, obligant-ne la una part a la altre adinvicen et vicissim, ha saber, és los dits regidors, tots y sengles béns y drets llurs y de altre dels assolas mobles & renunciant a las dividens y cedens accions novas constitucions de Catalunya, parlant de un o molts obligats, y a tot altre dret y lley a estas cosas obviant y ab jurament llargament y present lo dit Molt Il·lustre Señor Marquès de Rupit, a ditas cosas iterposat sa autoritat y decret.

Testes Don Ignatius Sallés y de Rius et Magnificus Marianus Subias, ambo utriusque juris doctores in civitate Vici populati; discreti Petrus Casas, notarius publicus Vici, ac Josephus Amat, notarius publicus Barcinona.»

3

Rupit. 1729, setembre, 11.

Nou contracte de construcció de l'església de Sant Miquel de Rupit, entre els regidors de la vila i els mestres de cases gironins, Simó Ferrer i Bernat Hom, que anul·la l'anterior. ANV, Notaria de Rupit, Joan Quer, *Sextum manuale instrumentorum et actuum publicorum*, 1728-1731 (1.060), f. 37v-38r.

«Constituhits personalment Simeón Ferrer y Bernat Hom, mestres de cases de la ciutat de Gerona, devant y en presència dels Honorables Joan vinyals, Miquel Closells, Pere Mas y Closells y Joan Solermoner, regidors lo present any de la vila de Rupit: en atenció que a llur notícia ha novament previngut que ab acte rebut y continuat en poder del notari baix escrit, als vint y sinch de agost prop passat, havien los dits honorable regidor donat lo preu fet de fer y fabricar la iglésia del Archàngel Sant Miquel, patró y advocat de la dita vila a Josep Morató y Pere Anglada, mestres de cases de la ciutat de Vic, per lo preu de mil lliures barceloneses en lo modo y forma que en dit acte està pactat y estipulat y més extensament de las plantes y perfils per dits Morató y Anglada delineats y firmats de llur mà y letra consta; volent usar del dret que en semblant casos és permès, assisenan y fan fita de la sexta part menos del dit preu fet de mil lliures; prometent que per la dita sexta part menos del dit preu faran y fabricaran la dita iglésia ab los mateixos

terminis, modo y forma que ab lo dit acte dits Morató y Anglada se són obligats. Obligant-se perçò los béns y de quiscú de ells assoles, y ab las solitas renunciacions y ab jurament, y present los dits honorables regidors acceptan la dita ditte (sic) y assisena per los dits Simeón Ferrer y Bernat Hom, de sobre feta ab expressa, emperò declaració y reserva que fan que sie de gust y beneplàcit del molt Illtre Senyor Marquès de Rupit, llur senyor natural, pues en manera alguna no volen ni entenen fer cosa que sia en disgust de Sa Senyoria. De las quals cosas han requerit se llevàs acte, essent presents per testimonis Joseph Vilanova y Gerònim Ferrer, tots dos joves bracers de la parròquia de Sant Llorens de Dosmunts.»

4

Rupit. 1737, gener, 15.

Albarà de les obres fetes per Bartomeu Redondí, mestre de cases de l'Esquirol, i de Joan Font, fuster de la parròquia de Sant Joan de Fàbregues, a Josep Rovira, pagès senyor del mas Rovira de Sant Andreu de Pruit, propietari del mas Solroca de Tavertet. ANV, Notaria de Rupit, Josep Soler, *Undecimum Manuale instrumentorum et actuum publicorum*, 1737 (1.065), f. 11v-12v.

«Memorial del que jo Barthomeu Redondí, mestre de cases del lloch del Esquirol, bisbat de Vich, he expendit y gastat a lo tocant a mestre de cases en fer y fabricar lo corral nou del mas Solrocha de la parròquia de Tavertet.

Primo per lo preu fet que dit Rovira me donà de fer y fabricar dit corral nou y acomodar altre de nou en lo tocant a las mans de mestre de casa havent-me de fer dit Rovira lo gasto, fonch ajustat en 37 ll. 4 .

Item per vuytanta quarteres de calcs que se expendí per fer las parets de dit corral, a rahó de dos dous y quatre diners la quartera, importan 9 ll. 6 s. 8.

Item per cint y set jornals de bous que se hagueren de menester per al transport de la pedra per fer y firmar dit corral que a rahó de deu sous lo jornal importan 13 ll. 10 s.

Item per dos centsexanta jornals que se han expendit en lo transport de la calcs y fer de manobra per dita fàbrica a rahó de sis sous lo jornal, importan 78 ll.

Item per tres mil y quatre centes teulas que se han hagut menester ultra de aquelles que dit Rovira comprà a Joan Baptista Roura y Solrocha, per cubri dit corral nou y lo vell, a rahó de nou lliures al miler, importan 30 ll. 12 s.

Item per lo port de ditas teulas den de la Rovira de Sau a Solrocha a rahó de divuyt sous al cent, importan 30 ll. 12 s.

Item per lo gasto meu de cent setanta dies que he treballat en dit preu fet a rahó de quatre sous cada dia, importan 34 ll.

Item per llossas de nodas per picar los pilars del corral, y dos portals y escalabor-
nar las pedras de las cantoneras 2 ll. 17 s.

[Total] 236 ll. 1 s. 8 d.

Memorial del que jo Joan Font, fuster de la parròquia de Sant Joan de Fàbregas,
bisbat de Vich, he expendit per fer lo corral nou del mas Sulrocha de Tavertet en
lo tocant a mestre fuster.

Primo nou bigas de vint y dos palms, altres nou bigas de vint y quatre, divuyt
bigas de setse y dos bigas de trenta y sis palms respective, tres bigas grosses de
quaranta palms y un cavall de trenta y sis palms, disset dotsenas de llatas, deu
bigas de trenta y sinch palms que han servit per lo sostre del corral, per catorse
dotsenas de ports que se han empleat per lo dit sostre de dit corral, y portes de
ella, dos bigas de trenta y sis palms que se han de emplear per fer la ximanea, la
qual fusta se ha distribuït per las teulades y sostres de dit corral nou, y reparos del
vell y demés efectes sobredits, y part que ne he quedada per altres reparos de dita
casa, la qual havia donat a preu fet a Pere Codinach, serrador del Esquirol, per la
summa de 42 ll.

Item per nou cents claus 1 ll. 11 s. 6.

Item per quatre golfos y un forrellat 1 ll. 8 s.

Item per nou jornals meus y deu de la present, que a rahó de deu sous al meu jor-
nal y set sous del aprenent que altrás, important 8 ll.

[Total] 52 ll. 19 s. 6»

5

[Santa Maria de Corcó?]. 1753, octubre, 15.

Albarà de les obres fetes a l'església parroquial de Santa Maria de Corcó. ABEV,
919/7, Mensa Episcopal.

«Promesas que hizieron los vezinos de Santa María de Corcò, obispado de Vich
sobre la Iglesia.

Estat del que importaran les obres se han de fer en la Iglèsia parroquial de Santa
Maria de Corcò segons lo dictamen de Joan Bach, mestre de cases, y Joan Vilade-
cans, mestre fuster, tots del poble del Esquirol.

Primerament lo enllosar lo paviment del crusero, recórrer tauladas, y impedir la
entrada de la aigua a la Iglèsia, importantà: 200 ll.

Per fer dita obra se obliga al comú de la parròquia fins lo dia 25 de desembre del
present any 1753.

Per acabar lo cor, y per passar la volta al altar de St Miquel, y fer lo padró per dir
los evangelis, importantà: 150 ll.

Per fer dita obra se obliga al comú de la parròquia fins al dia 25 de desembre de
any 1754.

Per posar lo campanar ab forma suficient, importantà: 1.000 ll.

Per acabar de fer dita obra se obliga al comú de la parròquia fins al dia de Nadal
del Any 1760.

Lo tres dit ho firmaram vuy als 15 de octubre del any 1753 en la parròquia de
Santa Maria de Corcó.

Segimont Bartrana, pagès y batlle.

Miquel Serra, regidor pagès.

Fèlix Guàrdia, pagès.

Miquel Arimany, pagès.

Pau Feu, pagès.

Josep Feu, pagès.

Josep Campàs, pagès.

Jacinto Garolera, pagès.

Jauma Matavera, pagès.

Francisco Paray, perayes.

Roch Antentas, pagès.

Martí Prat, pagès masover.

Joan Vila de can Foster.

Martí Prat, paraira.

Jaume Aguillar, paraira.

Francisco Arbuy, apotecari.

Josep Pujol, teixidor.

Joan Casellas, braser.

Joseph Banús, ferrer.

Josep Bach firma.

Francisco Vilardell, sastra.

Josep Roca, bracer.

Francisco Vilagran, sastra.

Joan Goell, traginer.

Joan Corcoy, braser.

Joan Corminas.

Joan Subirà.»

